

RESSÒ 470, maig 2020

PESTES I EPIDÈMIES A CATALUNYA

Deixarem de banda les plagues d'Egipte (una era la pesta), els quatre genets de l'Apocalipsi (un és la pesta), una epidèmia grega que matà al mateix estadista Pericles (429 aC) i ens centrarem a casa nostra: l'any 1285, en guerra francesos contra catalans, una pesta delmà als gavatxos a les portes de Girona (les llegendàries mosques de Sant Narcís) i matà els dos reis contendents el mateix 1285: Felip III de França i Pere el Gran.

L'any 1348 arribà de Constantinoble la pesta bubònica o negra anomenada així perquè els seus símptomes externs eren uns bonys negres que sorgien a les aixelles i als engonals, que supuraven pus i sang. Entrà per Perpinyà i Girona l'abril de 1348; s'escampà arreu en dos mesos i es pensà que la propagaven els gats, fet que significà el seu extermini amb lo qual s'agreujà l'epidèmia doncs al no haver-hi gats proliferaren les rates que eren les vertaderes transmissores de la pesta, a través de la puça de la rata. A Catalunya es morí un 40% de la població ja que hi hagueren diverses epidèmies seguides: la que afectà els adults, una altra que afectà els infants, una altra els avis. El mateix any 1348 el rei Pere el Cerimoniós demanà al papa Climent VI que permetés els matrimonis fins el tercer grau de consanguinitat i no el sisè com estava manat, ja que era la única manera de tornar a augmentar la població. Un exemple de la mortaldat del 1348: moriren quatre dels cinc consellers del Consell de Cent i quasi tots els membres d'aquest; a l'Empordà es quedaren sense notaris per donar fe d'escriptures, testaments, compres i vendes. Moriren per la pesta Alfons XI de Castella i Elionor de Portugal, esposa de Pere el Cerimoniós. D'aquesta època és la Dansa de la Mort que es representa

encara avui dia a Verges i, fora de casa, Boccaccio escrigué el *Decameró*, un llibre que tothom cita i pocs s'han llegit. A Lleida el metge i professor de la universitat Jaume d'Agramont va escriure el mateix 1348 *Regiment de preservació de pestilència*, considerat el primer tractat europeu sobre la pesta negra.

L'any 1651 en plena guerra de separació contra Felip IV arribà una altra tongada de pesta a Catalunya que perdurà fins el 1654; es calcula que Barcelona perdé 10.000 dels seus 50.000 habitants i tot Catalunya en perdé uns 120.000 dels prop de mig milió que tindria. La pesta no només portava la mort sinó la desconfiança entre els mateixos veïns, tothom malfiava de tothom, la pesta provocava desordres, robatoris, assassinats, brutalitat sobre els dèbils, violacions, pèrdua dels valors morals, abandonament dels familiars; així ho narrava el Dietari del Consell de Cent barceloní: “los pares fugien dels fills, los marits de les mullers i los amics dels amics”.

El pagès benestant Miquel Parets escrigué a Barcelona un dietari l'any 1651: en unes primeres notes explica les dificultats dels pares per trobar dides per als seus fills orfes de mares, mortes per la pesta: la por al contagi feia difícil que dones amb llet s'arrisquessin a alletar nadons possiblement empestats. La solució era portar-los a una institució caritativa on la mala qualitat de les dides encara complicava més l'alletament: “molts nadons perden la seva mare, morta per la pesta, les criatures que ses mares morien i havien de cercar-los dides no trobaven ningú que els volgués donar de mamar, que no sàpien crestians lo dolor dels pares anant de porta en porta cercant-los dides o fer-los donar llet munyida, que ningú no els volia per haver-los donat a mamar sa mare o altra dida que fos estada empestada, que tothom tenia por d'apegar-se lo mal. I si acàs trobaven una dida que lo gran preu la hi fes caure, que donaven cent lliures i cent cinquanta conforme la possibilitat de la presa per a criar la criatura, però abans d'entrar la criatura en casa de la dida l'havien de despullar tota nua i rentar-la ab vinagre y

perfumar-la ab espígol i altres herbes confortívols i passar-la per la flamada del foc que era llàstima de veure-ho; i après li havien de cercar roba nova, que no s'havia de posar cosa de la roba que aportava, i lo pitjor de tot era que com havien fet aqueixa diligència i la tal criatura estava ja acomodada, dins quatre dies o abans ja s'encontrava empestada la dida” i després d'intentar trobar altres dides, l'enviaven a un centre assistencial municipal del carrer de Jesús, “i les dides se'n trobaven poques que volguessen anar allà, que cada dida i dia tenia cinc o sis criatures per dar mamar i així no podien abastar a netejar-los ni donar-los mamar. ni es curaven de bolcar-los ni de netejar-los, que les pobres criatures estaven totes escorxades, i així se'n morien moltes del mal i del mal recapte de les dides. [...]Era lo que Déu volia, però la pobre companya xica va patir molt en aquella ocasió, que se'n morien moltíssims”.

En el segle XIX hi hagué a Catalunya cinc episodis de pesta (còlera i febre groga); la pesta groga de 1821 s'emportà 8.000 barcelonins i 6.000 tortosins (la meitat d'aquesta última població). N'hi hagueren més els anys 1834, el 1854 i el 1870. Explico la de 1854 i totes eren semblants: les famílies benestants fugiren de la ciutat per refugiar-se en altres poblacions: Pedralbes, Sarrià, Gràcia, i d'altres fins a Manresa, Berga o Figueres. Entre els que marxaven i els que es morien, Barcelona quedà deserta,. Cases buides, botigues i fàbriques tancades, obradors deserts. Les autoritats, convençudes que la malaltia s'escampava per l'aire, prengueren la mesura higiènica de cremar-lo; o sigui que a cada cantonada s'encengueren enormes fogueres i, perquè fessin molt de fum, hi afegiren quitrà, de manera que la ciutat quedà embolcallada dins un espès núvol fosc i pudorós. Els ciutadans que es quedaren i disposaven d'algun diner compraren ciris i atxons a dojo per fer cremar dia i nit davant les obertures de les seves cases: finestres, portes, balcons, restaven plenes de foc i de fum que evitava l'entrada de la pesta a les cases. Quan un membre d'una família emmalaltia del còlera, els parents deixaven un

bagul a la porta i abandonaven el malalt a la cura de la caritat i assistència pública. Es donaren instruccions precises de com havia d'actuar la població: havia d'evitar l'exposició al sol i els corrents d'aire, s'havia d'airejar sovint la casa, emblanquinar-la, portar roba neta i rentar-se la cara i les mans amb aigua barrejada amb unes gotes de vinagre. Es prohibí criar porcs, gallines, conills i coloms dins la ciutat. També es demanà no fer excessos corporals ni mentals, o sigui, no caure en la tristesa o en la ira, no enfadar-se ni practicar passions deshonestes ni abusar dels plaers excitants de la carn ni del menjar. S'havia d'evitar la carn de vedella, la carn de perdius i de conills, els cargols, les granotes, com també els tomàquets, bitxos, albergínies, cogombres, figues, pomes, melons i síndries. Tampoc es podia menjar ous durs o ferrats. Als primers símptomes (rodament de cap, desmaís, dolors de ventre, rampa, vòmit) s'havien de prendre de seguida dues unces d'oli d'ametlla i avisar el metge. Qui s'espantés en veure un atacat pel còlera s'havia de prendre una unça d'aiguanaf, i una altra si no li passava.

S'obligà cada veí a escombrar el davant de casa seva, es prohibí tirar aigües fecals al carrer, només es podien treure les comunes de les dues a les cinc de la matinada, es donà un sou diari de tres rals de velló als que havien de vestir i enterrar els morts, s'acordà que la fossa on s'enterrava cada difunt tingués vuit pams de fondària, es prohibí fins i tot que entressin els cadàvers a les esglésies i se'ls portava directament des del seu domicili al cementiri; es prohibí vendre a places i mercats fruites i pebrots i tomàquets i albergínies i s'ordenà als que venien carn que la que no haguessin venut a les deu del matí, la llencessin. La de 1870 fou més lleugera, 1500 morts i una epidèmia de grip el gener de 1889 significà el fracàs del circ de Buffalo Bill que havia arribat a Barcelona el desembre de 1889 amb el seu espectacle de dos-cents indis, dos-cents mexicans i dos-cents animals.

A principis del segle XX desaparegueren les epidèmies de còlera i de febre groga però l'any 1918-1919 una forta epidèmia de grip, la mal anomenada “grip espanyola”, causà uns 40-45 milions de morts a tot el món, dels quals uns 250.000 espanyols, entre ells uns 20.000 catalans. La culpa no era de cap virus com declamava Álvaro Ballano, bisbe de Zamora: “El mal que se cierne sobre nosotros es consecuencia de nuestros pecados y falta de gratitud, y por eso ha caído sobre nosotros la venganza de la justicia eterna”. L'anomenaren la grip espanyola perquè al ser Espanya neutral no hi havia censura de premsa i els diaris donaven tota la informació possible de l'epidèmia, fet que no passava entre els països contendents que amagaven les xifres per no enfonsar la moral de la tropa i els ciutadans. No estranyi donar noms als veïns i més si són coses dolentes: a finals del segle XV aparegué a Europa la sífilis que rebé diversos noms que mostren l'amor que tothom té al seu veí: els francesos l'anomenaren el mal napolità; els catalans el mal francès; els flamencs el mal espanyol; els russos el mal dels polonesos, i els turcs el mal dels cristians. Sort per a tots i, si us plau, intentem ser més humils com a humans: no som els reis de la naturalesa i aquesta ens ho recorda tot sovint. Salut per a tothom.

Miquel Borrell i Sabater